

**MONUMENTEN
INVENTARISATIE
PROJECT**

Ten geleide

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is een landelijk opgezet project met het doel om in betrekkelijk korte tijd - 5 jaar - een inventarisatie te verkrijgen van bouwkunst en stedenbouw uit de periode 1850-1940. De uitvoering van het project wordt verzorgd door de provincies. In Gelderland heeft de provincie de Stichting MIP-Gelderland opgericht, die belast is met de uitvoering van het project.

In Gelderland wordt het MIP uitgevoerd conform de Gelderse streekplan-indeling: Midden-Gelderland, Oost-Gelderland, Veluwe en Rivierenland. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt per gemeente geïnventariseerd.

Het eindprodukt, waarover de gemeenten de beschikking krijgen, bestaat uit 3 rapporten, te weten een regiobeschrijving, een gemeentebeschrijving en een inventarisatierapport.

In de regiobeschrijving wordt op hoofdlijnen een schets gegeven van ontwikkelingen die bepalend zijn geweest voor de ruimtelijke kwaliteit, i.c. bouwkundige en stedenbouwkundige karakteristieken, uit de periode 1850-1940 in het inventarisatiegebied. Het betreft veelal ontwikkelingen en karakteristieken die behalve van lokaal belang ook een boven-lokaal belang vertegenwoordigen.

In de gemeentebeschrijving, die kan worden beschouwd als een verfijning die betrekking heeft op een deel van het grondgebied van de regiobeschrijving, worden op beknopte wijze de voornaamste historisch-geografische, sociaal-economische, bouwkundige en stedenbouwkundige ontwikkelingen uit de periode 1850-1940 weergegeven.

In dit verband dient hoofdstuk 4.5. *Karakterisering geïnventariseerde bebouwing* afzonderlijk te worden genoemd. Het betreft een hoofdstuk dat als "schakel" fungeert tussen het beschrijvende en het inventarisatiegedeelte, te weten het inventarisatierapport.

Het inventarisatierapport voorziet in een beknopte weergave per gemeente van de gebouwde omgeving uit de periode 1850-1940 in de vorm van objecten en complexen op basis van de uitgewerkte MIP-formulieren.

Hoewel de 3 rapporten afzonderlijk kunnen worden gelezen, verdient het aanbeveling het inventarisatiegedeelte niet los te zien van het beschrijvende gedeelte en omgekeerd.

Blad : 2
Betreft : Ten geleide (vervolg)

Met betrekking tot het gebruik van de MIP-eindprodukten dient het volgende te worden opgemerkt.

Bij schrijven d.d. 21 september 1989 - nr. WZ89.59395 - WZ/CE404 is de provincie Gelderland accoord gegaan met de samenwerkingsovereenkomst, zoals opgesteld van rijkswege bij schrijven d.d. 11 augustus 1989, nr. U-172.612, inzake de uitvoering van het Monumenten Inventarisatie Project in Gelderland.

In artikel 8 van bedoelde overeenkomst is het gebruik van de eindprodukten geregeld. Dit artikel luidt als volgt:

"Artikel 8. Gebruik eindprodukten

1. De Provincie is evenals de Rijksdienst ook nadat de eindprodukten als bedoeld in artikel 1, leden a t/m e (*) zijn opgeleverd gerechtigd deze eindprodukten, geheel of gedeeltelijk voor eigen gebruik aan te wenden, te vermenigvuldigen of te publiceren, dan wel, al dan niet tegen financiële vergoeding, voor gebruik aan derden beschikbaar te stellen.
2. De Provincie maakt met derden die zij bij de uitvoering van het Project betreft zodanige afspraken, dat hen niet de bevoegdheid toekomt, bv. door een beroep op hun toebehorende auteursrechten, in het in het eerste lid omschreven gebruik, geheel of gedeeltelijk te beletten of te belemmeren.
3. De Rijksdienst en de Provincie bevorderen de totstandkoming van openbare publicaties over jongere bouwkunst en stedenbouw uit de periode midden 19e eeuw - Tweede Wereldoorlog."

Wij verzoeken u bij het gebruik van de eindprodukten de geraadpleegde bron(nen) te vermelden.

OOST-GELDERLAND

DINXPERLO

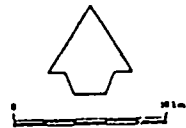
gemeentebeschrijving

Monumenten
Inventarisatie
Project

GEMEENTEBESCHRIJVING

GEMEENTE DINXPERLO

INHOUDSOPGAVE

	Blz.
1. <u>INLEIDING</u>	3
2. <u>BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK</u>	5
3. <u>INFRASTRUCTUUR</u>	6
4. <u>NEDERZETTINGSSTRUCTUUR</u>	8
4.1. Algemeen	
4.2. Functionele ontwikkelingen - periode 1800-1850 - periode 1850-1900 - periode 1900-1940	
4.3. Stedebouwkundige structuur: - Dinxperlo - De Heurne - Verspreide bebouwing	
4.4. Ontwikkelingen na 1940	
4.5. Karakterisering geïnvesterde bebouwing	
4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Dinxperlo 1850-1940	
4.7. Bijzondere gebieden	
<u>GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN, KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR</u>	16

1. INLEIDING

De gemeente Dinxperlo bevindt zich in het inventarisatiegebied Oost-Gelderland en heeft een oppervlakte van 1.369 hectare. De gemeente Dinxperlo bestaat uit de hoofdkern Dinxperlo, alsmede de kern De Heurne (zie afbeelding 1).

De zuidgrens van de gemeente Dinxperlo valt samen met de rijksgrens. De A-Strang valt samen met de zuidwestgrens van de gemeente Dinxperlo; de Keyzersbeek vormt de noordgrens van de gemeente Dinxperlo.

De gemeente Dinxperlo grenst aan de gemeenten Gendringen en Aalten, alsmede aan Duitsland.

Tussen 1949 en 1964 heeft Süderwick, thans gelegen in Duitsland, deel uit gemaakt van de gemeente Dinxperlo.

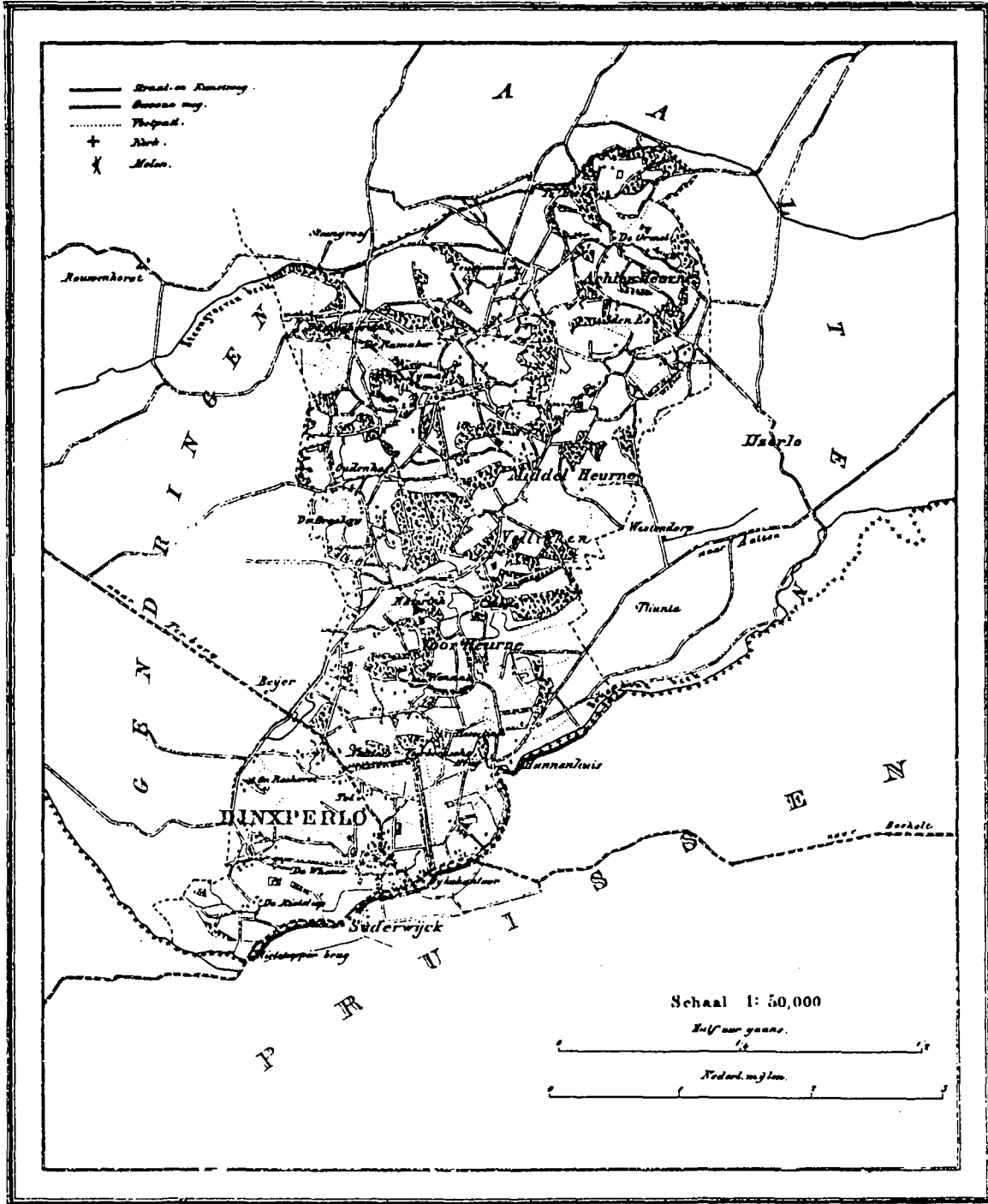
De gemeente Dinxperlo is gedurende de periode 1850-1940 een overwegend agrarische gemeente gebleven. Daarnaast is sprake geweest van een bescheiden textielindustrie. Ook ijzergieterijen in de naburige gemeenten boden werkgelegenheid. Anderen trokken de grens over om in Bocholt te gaan werken (grensforensisme).

Op 1 januari 1989 telt de gemeente Dinxperlo 8.137 inwoners.

Afbeelding 1
Gemeente Dinxperlo, 1867

PROVINCIE GELDERLAND.

GEMEENTE DINXPERLO.

1867.

1353 Bunders. 2450 Inwoners.

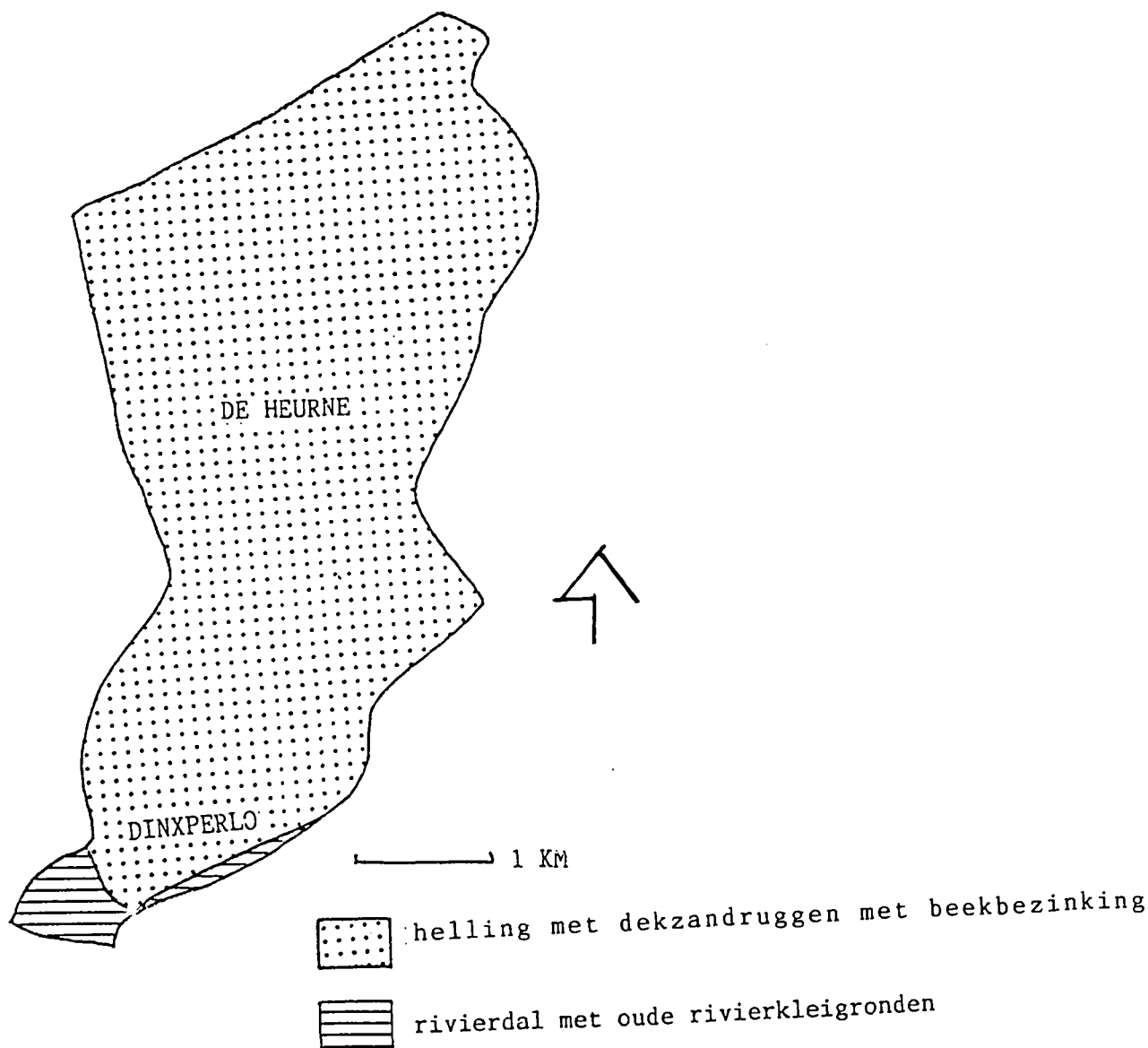
Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

2. BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK

Tijdens de Saale-ijstijd hebben dikke landijspakketten het Oost-Nederlands Plateau en het ten zuidwesten daarvan gelegen rivierdal van de Rijn bedekt. Na het afsmelten van het landijs hebben talloze beken bijgedragen aan de vorming van een geleidelijke overgang van plateau naar rivierdal. Daardoor bestaat deze overgang uit verschillende zandbodems. Het gaat dan vooral om dekzandbodems met beekbezinking. Slechts in het uiterste zuiden van de gemeente Dinxperlo zijn oude rivierkleigronden te vinden (zie afbeelding 2). Deze dateren uit het Weichselien en het Holoceen, nadat de Rijn zijn loop in westelijke richting verlegde en de Gelderse Poort ontstond. De Gelderse Poort ontstond toen de Rijn door de stuwwal brak die het Rijk van Nijmegen met het huidige Montferland verbond. Vele in het gebied in en rond Dinxperlo nog aanwezige waterlopen, zoals de A-Strang, bevinden zich in oude Rijngeulen. Ten oosten, zuiden en westen van Dinxperlo strekt het rivierdal van de Rijn zich verder uit.

Afbeelding 2

Geomorfologische kaart gemeente Dinxperlo

Het grondgebruik in de periode 1850-1940 heeft betrekking op het rivierdal met oude rivierkleigronden en de hellingen met dekzandruggen en beekbezinking. Het overgrote deel van het rivierdal en de dekzandruggen is als grasland in gebruik. Op hoger gelegen gedeelten van de helling bevinden zich akkers en kleine bospercelen. Op de akkers zijn vooral rogge en, zij het in afnemende mate, aardappelen geteeld. Na ontbinding van de marken (1851) zijn veel woeste gronden omgezet in grasland. Als omheining van de nieuwe graslandpercelen worden populieren geplant, hetgeen voor de klompenmakerij van belang is geweest. De aanleg van bospercelen diende o.a. voor de houtwinning ten behoeve van de ijzergieterijen in de naburige gemeenten.

De afwatering is, mede gelet op het van oost naar west afnemend hoogteverschil, in het algemeen naar het westen gericht. De helling loopt evenwel niet geleidelijk op. De grillige hoogtegesteldheid houdt onder meer verband met de wisselende doorlaatbaarheid van de bodem, alsmede beekdalen. Op het grondgebied van de gemeente Dinxperlo worden gekanaliseerde beken aangetroffen, die uiteindelijk afwateren op de A-Strang en de Keyzersbeek, die op hun beurt weer uitmonden in de Oude IJssel. Het kavelpatroon is onregelmatig, blokvormig, mede als gevolg van de grillige hoogtegesteldheid en de kampachtige ontginningen die na ontbinding van de marken vanaf het midden van de 19e eeuw hebben plaatsgevonden.

Dinxperlo is gelegen op de zuidflank van het overgangsgebied dat zich bevindt tussen de helling naar het Oost-Nederlands Plateau en het oude rivierdal van de Rijn. Op de hoger gelegen helling is De Heurne ontstaan.

3. INFRASTRUCTUUR

Reeds in de Late Middeleeuwen is de Heelweg (Anholt-Bocholt) als belangrijke handelsroute bekend. Een deel van deze weg vormt de zuidgrens van de gemeente Dinxperlo en is in 1826 verhard. De weg van Dinxperlo naar Terborg is omstreeks 1855 verhard. Op de helling naar het plateau is van een systematisch wegenpatroon geen sprake, als gevolg van de grillige hoogtegesteldheid van het terrein en de kampachtige ontginningen die vanaf het midden van de 19e eeuw hebben plaats gevonden.

In 1890 is sprake van een omnibusdienst tussen Dinxperlo en Terborg, welke in 1904 is gesloten.

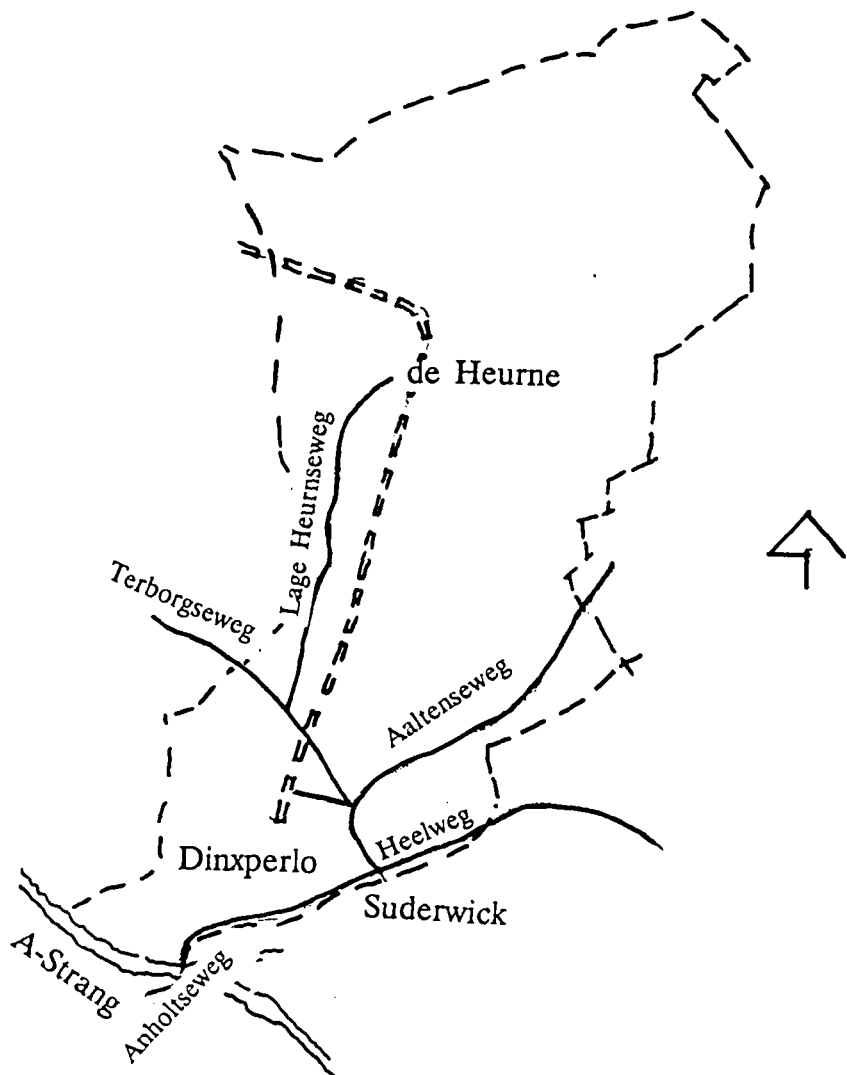
Tussen 1904 en 1935 heeft de lokaalspoorweg Dinxperlo-Varsseveld dienst gedaan. In 1923 opent de G.T.W. (thans G.S.M.) opnieuw een busdienst op Terborg. Vier jaar later wordt de busdienst doorgetrokken tot Bocholt.

De A-Strang heeft afgezien van zijn afwateringsfunctie ook nog enige betekenis als waterweg gekregen. Hetzelfde kan worden opgemerkt over de Keyzersbeek. Omstreeks 1850 is de A-Strang gekanaliseerd. De Rietstappenbrug vormt reeds eeuwenlang een belangrijke schakel in de verbinding Anholt-Dinxperlo-Bocholt.

In 1913 wordt Dinxperlo van electriciteit voorzien vanuit Bocholt. De stroomleverantie is in 1939 door de P.G.E.M. overgenomen. In de loop van de jaren '30 van deze eeuw wordt de gemeente aangesloten op het drinkwaternet.

Afbeelding 3

Voornaamste wegen gemeente Dinxperlo omstreeks 1910

- gemeentegrens
- == spoorlijn (opgeheven)

4. NEDERZETTINGSSTRUCTUUR

4.1. Algemeen

Het toponiem Dinxperlo duidt op een van oorsprong Frankische nederzetting (8e eeuw). De Heurne is vermoedelijk in de 10e eeuw als nederzetting ontstaan. Vanaf de Late Middeleeuwen behoorden Dinxperlo, Aalten en Wisch tot de heerlijkheid Breedevoort. In 1795 wanneer met de Franse bezetting de heerlijkheid Breedevoort wordt opgeheven, vormt de landbouw nog steeds het belangrijkste middel van bestaan. In Dinxperlo, grensplaats, gelegen aan de Heelweg (oude handelsroute met Bocholt), en de ligging aan de A-Strang die de verbinding vormt met Ulft, zullen zich in de loop van de 19e eeuw nieuwe ontwikkelingen voltrekken.

4.2. Functionele ontwikkelingen

Periode 1800-1850

In 1811 wordt Dinxperlo een zelfstandige gemeente. De oriëntatie op de landbouw blijft onverminderd groot. Op ambachtelijk niveau deden steeds meer klompenmakers hun intrede. De lakenmakerij (1828), de blauwververij (1830) en vooral de calicotweverij (1845-1855) vormden de eerste aanzetten van de textielindustrie in Dinxperlo.

Periode 1850-1900

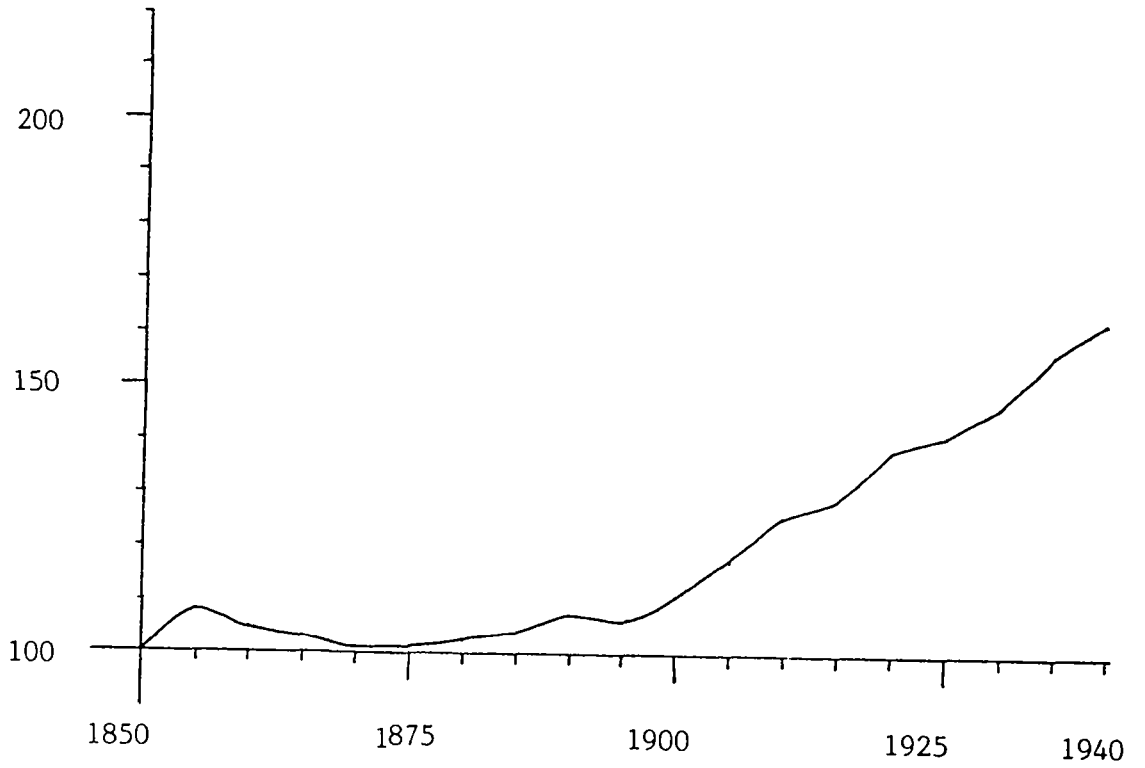
De oriëntatie op Duitsland nam in de tweede helft van de 19e eeuw toe. Dit hield verband met de industrialisatie aldaar. Daarnaast werkten omstreeks 1870 velen in de ijzergieterijen gelegen in de naburige gemeenten. In de gemeente Dinxperlo is van industrialisatie sprake geweest op het gebied van de textielbewerking. De in 1874 vanuit Deventer naar Dinxperlo overgeplaatste tapijtfabriek, aangetrokken door lage lonen en bekendheid van de bevolking met de textielbewerking, vormde met zo'n 100 werknemers het belangrijkste industriële bedrijf in de overwegend agrarisch georiënteerde gemeente. Het grote aantal van 60 klompenmakerijen is, voor wat grondstof en afzet betreft, gericht geweest op de nabije omgeving. Het benodigde populierenhout kon plaatselijk betrokken worden.

Periode 1900-1940

De bevolkingsgroei, die pas na 1900 plaatsvond (zie afbeelding 4) is voor ongeveer 60% teniet gedaan door emigratie naar Duitsland. Dit betekende een stagnatie in de ontwikkeling van bestaande en nieuwe bestaansbronnen in de gemeente Dinxperlo. De tapijtfabriek en de klompenmakerijen bleven aan ongeveer 200 personen werk bieden. Enkele nieuwe, doch kleine fabrieken - zoals de twee zuivelfabrieken, de confectiefabriek, de klompenriemenfabriek, een chemische fabriek en de diverse houtverwerkende bedrijven - boden tezamen werk aan 80 personen. Een in 1917 vanuit Doetinchem overgeplaatste metaaldraadwarenfabriek, aangelokt door de grenspositie van de gemeente Dinxperlo, bood in 1930 aan enkele tientallen personen werk. Omstreeks 1930 werkte de helft van de beroepsbevolking in de industrie en nijverheid, voor een belangrijk deel echter buiten de gemeentegrenzen. Tot omstreeks 1930 bleef de oriëntatie op Duitsland groot. Onder invloed van de economische crisis en de politieke ontwikkelingen nam deze oriëntatie na 1930 geleidelijk af.

Afbeelding 4

Bevolkingsontwikkeling gemeente Dinxperlo 1850-1940
(indexcijfers, waarbij in 1850 2.347 inwoners = 100)

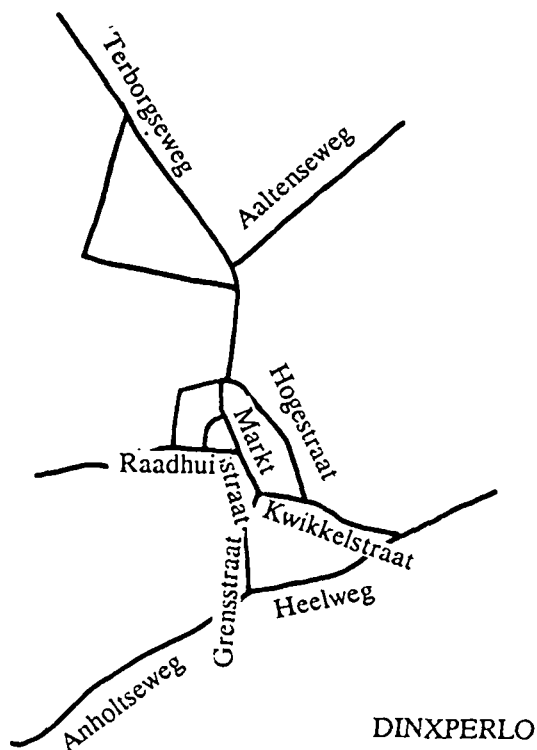

4.3. Stedebouwkundige structuur

Dinxperlo

De grensplaats Dinxperlo vormt met de kern Süderwick op Duits grondgebied een geheel. De Heelweg vormt de scheiding tussen Nederland en Duitsland. Van de oorspronkelijke structuur van het dorp Dinxperlo is het basiswegenpatroon nog aanwezig. Deze basisstructuur wordt in grote lijnen gevormd door de Terborgseweg en Anholtseweg/Heelweg met een zekere kernvorming nabij de Markt. De bebouwing van de Markt, de Grensstraat en de Kwikkelstraat met grotere villa's zijn overgebleven uit de periode 1850-1940.

De overige bebouwing binnen het oorspronkelijke wegenpatroon dateert voornamelijk van na de Tweede Wereldoorlog met een accent op de periode 1950-1960.

De Heurne

De Heurne betreft een clustering van voornamelijk boerderijen. Daarbinnen vond bovendien nog verdichting plaats. Na de oorlog ontwikkelt De Heurne zich als kern.

Verspreide bebouwing

Het buitengebied van de gemeente kan worden aangemerkt als kampen-landschap met enkele heide- en broeklandontginningen. De verspreide boerderijen liggen in zwermen langs slingerende wegen. Het patroon van verspreide bebouwing heeft zich in de periode 1850-1940 voortgezet. De afwisseling van bossen en houtwallen rond bouwlanden geven het landschap een afwisselend klein-, c.q. grootschalig karakter.

4.4. Ontwikkelingen vanaf 1940

Na de Tweede Wereldoorlog is Dinxperlo in noordwestelijke en noordoostelijke richting uitgegroeid. De weg naar Anholt-Bocholt is in betekenis afgenomen nadat op Duits grondgebied de E35, Arnhem-Oberhausen is aangelegd.

4.5. Karakterisering geïnterpreteerde bebouwing

Wonen

In de kern van Dinxperlo bevinden zich enkele markante woonhuizen uit de periode 1850-1940.

Werken

De geïnterpreteerde MIP-bebouwing in de gemeente Dinxperlo betreft voornamelijk boerderijen. De meeste behoren tot het type hallehuis op rechthoekige grondslag, meestal met zadeldak en houten topgevel. Een enkele keer komen T-boerderijen voor. Aanleunwoningen/-schuren of losstaande schuren komen veel voor. Alle boerderijen hebben een langdeel met korfboogvormig afgesloten deeldeuren. Op enkele ervan bevinden zich nog bakoventjes. Een fabriekje in Dinxperlo dateert uit ca. 1900. De molen in De Heurne (1822) is een beltkorenmolen. De functie van twee gekoppelde bouwmassa's in De Heurne was vermoedelijk maalderij/smederij.

Infrastructuur

De grens Nederland-Duitsland wordt in Dinxperlo gemarkeerd door een zandstenen grenspaal uit 1766 en zeven hardstenen palen uit de tweede helft van de 19e eeuw.

Maatschappelijke voorzieningen

In Dinxperlo is een zaalkerkje in neogotische stijl (1912), een gereformeerde kerk (XXc), en een pastorie in eclecticismische stijl (ca. 1875) bij de Middeleeuwse kerk aan de Markt, en in de Heurne een N.H. kerk (ca. 1900), opgericht. Dinxperlo heeft twee begraafplaatsen, waarvan één joodse. In Dinxperlo zijn ook te vinden een voormalig schoolgebouw in eclecticismische stijl, een postkantoor (ca. 1900) en een oorlogsmonument (XXc).

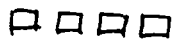
4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Dinxperlo 1850-1940

Toelichting op kaart 1

Type aanduiding	Type-omschrijving	Bijzondere gebieden
------------------------	--------------------------	----------------------------

Andere aanduidingen

- Lineaire ontwikkelingen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen

4.7. Bijzondere gebieden

De term bijzonder gebied wordt gehanteerd voor gebieden die zijn gebouwd of aangelegd in de periode 1850-1940. Bij de beoordeling is de criterialijst (zie blad 15) gehanteerd volgens de zgn. "MIP-handleiding". Hierbij zijn grotere samenhangende (stede-)bouwkundige structuren bekeken. Bij de bouwkundige inventarisaties zijn samenhangende bouwkundige complexen aangegeven.

Dat in de gemeente geen of weinig bijzondere gebieden voorkomen, zegt niets over de schoonheid of opbouw van de gemeente.

In de gemeente Dinxperlo komen geen bijzondere gebieden of structuren voor die gebouwd zijn in de periode 1850-1940.

CRITERIA VOOR DE AANDUIDING BIJZONDERE GEBIEDEN

- I. Intrinsieke stedenbouwkundige kwaliteit, zoals:
 1. kwaliteit van het ruimtelijk concept;
 2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;
 3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorische kwaliteit;
 4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkelingen (b.v. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark)

- II. Bijzondere historische betekenis, zoals:
 1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;
 2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedenbouwkundig denken;
 3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering)

- III. Stedenbouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:
 1. betekenis als onderdeel van een groter geheel
 2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;
 3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel

- IV. Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)

- V. Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN/KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR

Archieven en bibliotheken

- * Rijksarchief in Gelderland
- * Bibliotheken Provincie Gelderland
- * Stichting Arnhemse Openbare en Gelderse Wetenschappelijke Bibliotheek
- * Katholieke Universiteit Nijmegen, faculteitsbibliotheek Beleidswetenschappen
- * Gemeente Dinxperlo

Afbeeldingen

- * Afbeelding 1 Gemeente Dinxperlo, 1867
- * Afbeelding 2 Geomorfologische kaart gemeente Dinxperlo
- * Afbeelding 3 Voornaamste wegen gemeente Dinxperlo omstreeks 1910
- * Afbeelding 4 Bevolkingsontwikkeling gemeente Dinxperlo 1850-1940
- * Kaart 1 Typologie uitbreidingen gemeente Dinxperlo 1850-1940

Kaartmateriaal

- * Bodemkaart 1/50.000, 1970
- * Topografische kaart 1/25.000 en 1/50.000, diverse jaargangen
- * Topografische en Militaire kaart 1/25.000 en 1/50.000, 1850-1864
- * Kaartenboek van Gelderland, 1843
- * J. Kuijper, Gemeente-atlas van Gelderland 1868, Leeuwarden, 1970
- * Historische Atlas Gelderland

Literatuur

- * Economisch-Technologisch Instituut voor Gelderland, Gemeente Dinxperlo; *welvaartsbronnen en ontwikkelingsmogelijkheden*, Arnhem, 1964
- * Kobes, D.W., *Bloemlezing uit de historie der gemeenten Aalten-Dinxperlo-Wisch*, Aalten, 1966
- * Wartena, R., e.a., *Dinxperlo 700 jaar, 1281-1981*, Dinxperlo, 1981

Oosterbeek, 1992

Stichting MIP-Gelderland
Oranjeweg 60
6861 BL OOSTERBEEK
tel. 085 - 336 326